

filozofije verjetno ne morejo "odrivati in podrežati" nobene politične stranke, oblast in politika, če se nočejo kompromitirati pred domačo in svetovno javnostjo. Če pa to počnejo, jih je treba razkrinkati. Tudi to je naloga napredne znanosti, humanistike, družboslovja in filozofije.

- Gre za dve vprašanji: ali naj oblast, politika in politične stranke upoštevajo dognanja družboslovja, humanistike in filozofije ter načrtujejo naš razvoj na njihovih temeljih in ne le na vsakdanjem političnem pragmatizmu in partikularnih interesih, ali naj omogočijo družboslovcem humanistom in filozofom sodelovanje v raznih organih, forumih in skupinah, v raznih "uradih" ministrstev in drugih institucijah. V prvem primeru naj bi vodje strank in politiki poznali družboslovje, humanistiko in filozofijo ter jo uporabljali. Toda to je malo verjetno, čeprav naj bi bili kar se da razgledani, če želijo biti politični voditelji. Na drugi strani pa je malo verjetno, da bi politiki dali prostor ob sebi znanstvenikom, filozofom in drugim, ki morda niso na njihovi liniji, ki niso pripadniki njihovih strank.

- To pomeni, da bi morali biti družboslovci, humanisti, filozofi in drugi znanstveniki strankarsko opredeljeni, če naj bi jih spustili k "procesom družbenega upravljanja". Torej bi morali imeti toliko vrst družboslovcev, humanistov in filozofov, kot imamo političnih strank, da bi lahko kje sodelovali v "družbenem upravljanju". Res pa je, da ministri po prevzemu poslov izberejo sodelavce po strankarskih kriterijih, torej se strokovnjaki "delijo" glede na strankarsko pripadnost. Iz tega sledi, da bodo kvalitetni strokovnjaki izločeni, ker ne ustrezajo strankarskim merilom, verjetno pa bo večina ostala "obrobni servis politike". Večina družboslovcev, humanistov in filozofov ne bo pomagala "upravljati", ker bi s tem ogrozili položaj politikov, ki neradi vidijo, da jih kdo pouči.

- Strokovnjaki, družboslovci, humanisti, filozofi in drugi imajo možnost, da v okviru strokovnih združenj oblikujejo koristne načrte za družbeni razvoj, da tam pokažejo strokovno in znanstveno kvaliteto ter družbeno naprednost. Prek strokovnih združenj in civilnih gibanj lahko vplivajo na javno mnenje, na družbeni razvoj, k reševanju številnih družbenih problemov, ki jih srečujejo družbe v tranziciji in tudi mi. Pri pomembnih družbenih odločitvah bi se morali slišati glasovi naših pravnikov, politologov, sociologov, filozofov, pedagogov in drugih, ter ne le novinarjev in politikov ali pa raznih "razumnikov", ki so strogo strankarsko razvrščeni. Žal postajamo vsi ljudje bolj ali manj "obrobni servis politike", ker pristajamo na navidezno, formalno in sterilno demokracijo. Krivdo nosimo tudi družboslovci, humanisti in filozofi.

Principi znanstveno-raziskovalnega dela (odgovor na anketo ob 30-letnici časopisa *Anthropos*)

BOGOMIR NOVAK

Principi (tendence, cilji, usmeritve) znanstveno-raziskovalne in razvojne dejavnosti so sami predmet interdisciplinarnega raziskovanja. So tiste spremenljive konstante v kontinuirani diskontinuiranosti ali diskontinuirani kontinuiteti znanstvenega dela, iz katerih se lahko izvaja norme podobno kot postulate iz aksiomov, čeprav le-ti niso spoznavnoteoretsko-logični, ampak so zgodovinski a priori. Zato je prav, da jih čim bolj eksaktno in smiselno formuliramo v smislu preseganja enostranskih dihotomij znanosti in tehnologija, naravoslovje in družboslovje, trde in mehke znanosti (humanistika). Prav zaradi v javnem življenju navzočih dihotomij zvenijo principi znanstvenega raziskovanja za nekatere skupine preozko, za druge pa preširoko. Ni vseeno, katere vrednote se

pravno normirajo in kaj preide iz nacionalne kulture v organizacijsko kulturo raziskovanja. Potrebujemo stabilno, urejeno politiko (družboslovnega) raziskovanja s čim manj nepotrebni diskontinuitetami.

Kritična javnost razlikuje med obćimi in za posebno znanstveno-raziskovalno dejavnost ali tehnologijo specifićnimi principi. Javna zavest o znanstvenem znanju še premalo vključuje spoznanja o bipolarni strukturi raziskovanja (odnos med subjektivnimi in objektivnimi, parcialnimi in univerzalnimi vidiki) in nevarnosti nastajanja dominantnih programskih skupin nasproti marginaliziranim. Vprašanje je, ali bo državna oz. javna uprava dovolila vsem enake možnosti in pogoje razvoja, ali pa bo privilegirala ene v odnosu do drugih. Boljša bi bila javna uprava z mehkejšim stilom vodenja. Doslej je državna uprava restriktivno omejevala možni razvoj in privilegirala naravoslovje pred družboslovjem in humanistiko.

Moj namen je pokazati, da si znanstveno raziskovanje in demokracija pripadata od zunaj po njuni instrumentalni racionalnosti, ki je značilna za vsako moderno družbo, in od znotraj po kvaliteti življenja. S tem bom, upam, vsaj delno odgovoril na anketna vprašanja s stališća raziskovalca. V tranziciji se (družboslovno in humanistićno) znanstveno raziskovanje ne bori več za prioriteto, ki so mu jo politiki le deklarativno priznavali, ampak le za enakovredno uvrstitev med aktivne udeleženke postsocialistićne družbe.

V Predlogu zakona o organizaciji in finansiranju znanstvene raziskovalno-razvojne dejavnosti¹ so naštetí naslednji principi:

- 1 - avtonomnost
- 2- etićnost
- 3- odličnost
- 4- učinkovitost
- 5- razvidnost
- 6- odprtost
- 7- kooperativnost

Ad 1) O avtonomiji se že dolgo razpravlja,² vendar pravih rešitev še nimamo. Sicer res ni smiselno, da se univerza in inštituti gledajo kot "psi in maćke", vendar še ni ustvarjenih pogojev, da se ne bi. Zaprtost dela in slaba povezanost teh dveh in drugih ustanov jim to onemogoćata. Avtonomnost raziskovalca v avtonomni ustanovi (inštitutu) je predpostavka, ki bi omogoćala optimalne rezultate, vendar je to ena izmed 4 možnih kombinacij medsebojne (ne)avtonomnosti, ki jo je najteže doseći, ker je to po Brajši že ćetrto, socialno rojstvo posameznikove osebnosti v njeni popolni identifikaciji z (raziskovalno oz. univerzitetno) ustanovo. Avtonomije raziskovalca ni brez njegove avtonomne osebnosti in avtonomne etike. V širšem smislu gre za samostojno mislećega in delujoćega državljana v suvereni državi. Avtonomna raziskovalna drža se uveljavlja nasproti vsiljevanju politićne moći (po M. Webu), zlorab znanja, ideologizacije, dogmatizacije ali ignoriranja doseženih rezultatov, antiintelektualizma (npr. kot neinformiranje, ustvarjanje panike, da ni sredstev za zamišljene cilje). Avtonomije znanosti ne bi smeli ovirati parcialni in pretežno pragmatićni strankarski interesi, cerkev ali druge ustanove. Trend redukcije teorije na prakso, ki se je začel že v socializmu, se v post-socializmu kaže v preferiranju aplikativnih raziskav. Čista teoretićnost (an sich) je danes videti kot stvar preteklosti. Dolgoroćno kaže braniti relativno neodvisnost univerze in raziskovalnih inštitutov in legitimnost razvoja družboslovja in humanistike glede na obstojećo družbeno prakso z interakcijskim modelom komunikacije in z

¹ Glej 2. ćlen Predloga zakona o organizaciji in finansiranju znanstvene raziskovalno-razvojne dejavnosti (osnutek z dne 4. 12. 1998).

² Glej razprave s posvetovanja "Delavnica 97", znanje za razvoj slovenske družbe. Drugi zbornik (uredil Peter Šuhel). Ljubljana, MZT, junij 1998.

regulacijo raziskovalne avtoregulacije oz. zunanjo kontrolo notranje samokontrole. Razumljivo je, da raziskovalci nimamo absolutne svobode znanstvene ustvarjalnosti. Gre za to, da nam svobodo uprava preveč ne omejuje.

Ad 2) Kodeks profesionalne etike imajo že nekatere poklicne branže. Zaslužili bi si ga tudi raziskovalci. V njem bi prepovedali zlorabo rezultatov raziskav za nehumane cilje. Humani cilji se ne postavljajo že po naravi znanstveno-raziskovalnega dela, ampak je za njihovo spoznavanje treba pazljivo razlikovati smeri gibanja aplikacij rezultatov. Model Minervine sove in zvonjenja po toči je kurativen in ne preventiven. Gre za razlikovanje med tem, kar bom in tem, kar smo že videli. Absolutizacija usmeritev k dohitevanju zamujenega, prevzemanje že domnevno preizkušenih modelov kaže na pomanjkanje zaupanja v lastne sile. Humane cilje lahko preventivno osmišljuje družboslovje s humanistiko, če in kolikor razvija skupinski občutek za skupno znanje in skupno dobro. V tem je njuno etično poslanstvo kot kulturno poslanstvo. Hkrati s profesionalizacijo znanstveno-raziskovalnega dela se profesionalizira tudi evalvacija, kar pomeni upoštevanje kontekstualnih vidikov. Običajno je vsak raziskovalec predvsem sam zadolžen in odgovoren za dolgoročno spremljanje doseženih rezultatov, tako da razlikuje, kaj je v njih samo kratkoročno pomembno in kaj je dolgoročno pomembno, in tako tudi razločuje slabše od boljših pristopov.

Znanstveno delovanje ima že samo implicitno politični pomen. Vendar naleti zavzemanje za dolgoročne cilje pri raziskovalcih na isto težavo kot pri politikih. Bolj ko jih potrošniška kultura zadostitve trenutnim potrebam sili v kratkoročnost, z večjim entuziazmom bi se morali zavzemati za realizacijo dolgoročnih ciljev. Oboji (tako politiki kot intelektualci) so v službi življenja v resnici in bi zato morali razlikovati, kdaj sodelujejo v demokratičnem in kdaj v totalitarnem projektu (Havel).

Ad 3) Odličnost se že več let sprejema kot samoumevni princip in kriterij evalvacije znanstvenih raziskav. Premalo je (samo)reflektiranih pristopov k analizi dosežene vrhunske kvalitete. Odličnost je tako videti kot družbena konvencija in konsenz o tem, kako se vrhunske sposobnosti izražajo. Kaže razlikovati med subjektivno odličnostjo kot izrazom pozitivne samopodobe in objektivno odličnostjo kot priznanjem rezultatov dela z vrhunskimi sposobnostmi. Pri slednji pa razlikujemo med začasno in trajno odličnostjo, kakor tudi med odličnostjo posameznega raziskovalca in odličnostjo programskih skupin. Zaradi razvijanja potrebe po vseživljenjskem učenju je razumljivo gibanje razvoja z dvigi in padci odličnosti posameznika ali skupine. Odličnost kot sintezni princip je najbolj plodna tedaj, ko je v obojestranskem interesu raziskovalcev in ocenjevalcev.

Ad 4) Vprašanje je, ali je kategorija učinkovitosti primerna tudi za merjenje uspešnosti proizvodnje humanističnega znanja, ali pa je zanj bolj primerna produktivnost ali plodnost za družbeni razvoj. V znanosti pa gre za proizvodnjo novega znanja. Humanistično znanje pa je odnosno znanje, ki ima sicer tudi "sinergične učinke", ki so pravzaprav vplivi, ki bi jih poimenovali s socializacijo, kulturacijo, vrednotenjem, vzgojo, humanizacijo itd. Zato se humaniste vprašuje, kako so vplivali na lokalno ali (inter)nacionalno kulturo in kakšni vplivi so še potrebni. Humanistični intelektualni angažma gre v smeri sprejemanja in zavračanja določenih učinkov z dajanjem ali odvzemanjem podpore zanje. Ocenjevanje in usmerjanje produktivnosti je stvar (javne) uprave oz. raziskovalnega menadžmenta.

Ad 5) Razvidnost ali evidentnost učinkov je vrednota nasproti neevidentnosti, prikrivanju, kamufliranju, izkrivljanju in zlaganosti življenja. Informiranost o medsebojnem spletu dogajanj omogoča pregled (angl. transparency), ki omogoča smiselne odločitve glede vplivanja na kulturno dogajanje. Razvijanje pluralizma znanstvenih interesov bi omogočalo povratno informiranje raziskovalcev o pomenu še nesprejetih projektov in še nerazumljenih rezultatov v javnosti. Če bo znanost po svojih zahtevah

dostopna le manjšini, potem bo večina vanjo le verjela kot v nedosežen ideal, ne da bi jo razumela. Na ta način znanstveno znanje ne bo mogla postati splošna vrednota.

Nova nepreglednost (Habermasova sintagma) kaže na anomičnost tranzicije in na nespravljeno s preteklostjo. Angažma humanističnega intelektualca je v zavzemanju za preglednost, kar omogoča odločanje za integrativno delovanje nasproti dezintegrativnemu in destruktivnemu. Dilema demokracija ali razpad je dilema umne dejanskosti ali razpada kot razkroja uma (nem. Zerstoerung der Vernunft). Ker je moderna še nedokončan projekt, je Kantov razsvetlenski poziv k pogumni rabi razuma ne le še aktualen, ampak eksistencialno nujen. Brez postavljanja odličnosti v funkcijo skrbi za kvaliteto življenja je sistemsko preferirana odličnost raziskovanja le parcialna kategorija.

Ad 6) Odprtost znanosti je tisto, kar se v zadnjem času razume kot njeno mednarodno povezovalnost in primerljivost. Kot smo že videli, je zlasti družboslovno znanstveno raziskovanje z marsičem omejeno. Gre za omejitve od tam, kjer so možne tudi spodbude v smislu potreb trga in interesov države. Popper sicer še predpostavlja nastajanje znanstvenih teorij iz neskončnih možnosti, v praksi pa je pomembno, kakšen je presek med sposobnostmi in interesi za razvoj (družboslovne in humanistične) znanosti med raziskovalci ter sposobnostmi in interesi uporabnikov, da sprejmejo znanstvene izsledke.

Ad 7) Kooperativnost je nuja, odkar znanstvenik v 20. stoletju ni več osamljen zbiralatelj informacij na svojem področju, tako kot je bil v 19. stoletju. Občasno se pretekli tip znanstvenika še pojavlja kot vrtičkar. Kooperativnost je kategorija, ki je komplementarna z opredeljenimi šestimi kategorijami. Tem bi lahko dodali še interdisciplinarnost, ker problemom, ki se raziskovalno razrešujejo, ni napisano na čelo, v katero stroko sodijo. Danes ne gre več za podružbljanje, niti za poznanstvenje, ampak za kulturno osmišljanje ciljev reševanja problemov. Zato pa k reševanju problemov sodi tudi humanistika. V polpreteklem času smo govorili o združevanju subjektivnih sil, danes pa o združevanju vseh vrst kapitala. Okrepiti je treba združevanje zlasti človeškega kapitala.

Interdisciplinarnost kot osrednje načelo (odgovori na vprašanja ankete ob 30-letnici časopisa *Anthropos*)

ARTUR ŠTERN

I.A. Ne le, da se s tem strinjam, marveč se mi to zdi eno osrednjih načel, ki bi si jih bilo po moje smotno postaviti kot vodilo v naslednjem tisočletju. Sam se v tej smeri gibljem že ves čas svojega znanstvenoteoretskega in literarnega udejstvovanja, vendar brez kakšnega posebnega principielnega angažmaja; spontano. No, morda je to celo edina smiselna pot - kajti v primerih, ko postane karkoli, pa naj bo to tudi interdisciplinarna raziskovalna aktivnost, uradna doktrina (in ko s tem postane finančno vabljiva), obstaja resna nevarnost, da bo vse skupaj ostalo spet predvsem sredstvo standardnega raziskovalnostnega pismouštva.

I.B. Lahko. To pravzaprav tudi že počne. Vendar potihoma, subverzivno - in predvsem v takorekoč popolni odvisnosti od individualnih prizadevanj in ravnanj.

II. Mislim, da.

III. Podpiram zamisel; vendar po drugi strani: kaj ni potem to tudi že politika? Navsezadnje imamo že zdaj nekaj posameznikov, resnih znanstvenikov in mislecev, ki so stopili v politiko, in le nekateri med njimi so osatli tisto, kar so bili prej. Zelo pa cenim osebnost, ki je sposobna obvladati obe področji - kajti to zahteva dvojni življenjski angažma.